

היהדות, ודורנו

כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם ד', כן יעמד זרעכם ושמכם. (ישעיהו סו כב)

ממנו. והנה תורה זו עתיקה היא. דברים אלו — נכתבו וניתנו לעם בחוקים, כמשפטים כדיעות ותורות לפני קרוב לשלשת אלפים שנה. ואם כן מה יש להם לומר לאדם המודרני, האם בכלל יכולים הם להתאים לאדם בן דורנו, האם יש להם מה ללמד אותו, האם יש בהם להעניק לו משהו לחינו והאם יכול הוא למצוא בהם את חייו.

שאלה זו גם נצבת בפני האדם הדתי. היודע כי עם היותו אדם דתי, הרי הוא חי בתקופתו ודורו, היודע שסוף סוף אינו יכול שלא לחיות במסגרת תקופתו, ואינו יכול, אף אם ירצה, לברוח מזמנו. וגם הוא עומד ושואל: האם תורת היהדות עתיקה היא או חדשה?

נסיון להשיב על כך יעשה בדברים הבאים. להבנת הדבר יחקר כאן אחד מיסודותיה של תנועת הקיימת ביהדות מזה מאתיים שנה. תנועה שהקיפה חלק גדול מיהודי מזרח אירופה — תנועת החסידות, על ידי הקבלתה לתנועה אחת — תנועת הריפורמה.

אנשים העומדים ומתבוננים על היהדות בת זמננו, ובעיקר כשהם מתבוננים עליה, מתוך יחס אישי, או מתוך רצון לטפח יחס כזה, אחת מהבעיות היסודיות העומדות בפניהם היא: האם היהדות היא אקטואלית ומודרנית, אם לאו?

אנשים החיים בארצנו, נושמים את אוירה ואת אוירתה, וכן יהודים בקצוות תבל, במדה והם מרגישים את שייכותם לעם היהודי, הרי הם רואים את עצמם וחייהם כהמשכייתם של היהדות ההסטורית, והם מעוניינים למצוא, ובצדק, את מקור מחשבותיהם, את ריכוז מאוניהם, את היסוד לרגשותיהם, את מרכז חייהם — ביהדות. ודוקא יהדות במלוא מובנה, על כל גלוייה. (דוגמה מאלפת לכך נותנת לנו כיום יהדות רוסיה). ואז מתיצבת בפניהם שאלה יסודית: הלא היהדות היא המשכה והתגלמותה המעשית של תורת ישראל ושל הנבואה — וכפי שהדבר בא לידי סכום בתנ"ך. אלו מהווים גם את המוטיבציה של ההסטוריה היהודית. גם הספרות המדרשית, התלמוד-דית, ספרות המגילות החיצוניות וכיוצא באלו — יסודן התנ"ך וכל המשתמע

— לצד עיוני שביהדות.

¹ הכוונה במונח "יהדות" — במאמר זה

שרש המרי הוא שרש האמונה

המרי". וזה מובן כי מה שיש בו סכין גדול — יש בו גם סכין גדול, ושמש גדולה וחזקה מטילה גם צל כהה ושחור.

ושאלה זו היא אותה שאלה שהוצבה בראש דברינו, והיא: תורת היהדות צוויה ודיניה ביסודן ניתנו לפני כל כך הרבה זמן — ואיך זה יכל להיות טוב גם היום? ולא המצוות המעשיות ואקטואליותן — היו את עוקצה של השאלה, אלא בעיקר הצד ההשקפתי, תפיסת העולם, ראיית היקום והטבע והערכתו, הבורא, השגחתו, חיוב בני האדם כלפיו תכלית האדם והמין האנושי התנהגותו החברה, המדינה, ההתפתחות הכללית וכדומה.

התנועה הריפורמית פתרה זאת בדרכה היא. קיצוץ! מה שלא מתאים לתקופה יש לסלקו. כי הלא יש לתקן את היהדות, יש ליצור "יהדות מתקדמת", ולכן כל דבר שבתורה העתיקה — איננו מתאים לימינו מוטב למוחקו. זוהי דרך לא לגיטימית ביהדות, דרך זו חותרת תחת כל אשיותיה של תורת ישראל.² "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות, לא תספן עליו ולא תגרע ממנו". זו היא גם אחת מתרי"ג³

תנועת החסידות הביאה עמה בשורה חדשה לעם.⁴ היא הצליחה להפיה רוח חיים בהמוני בית ישראל. ר' ישראל בעל שם טוב הביא עמו "דרך חדשה" — בעבודת ד'. נמצא רמז לדבר "שירו לד' שיר חדש — תהילתו בקהל חסידים".⁵ אולם יש לשאול: מה מקום בכלל לחידושים ועוד ל"דרך חדשה" — ביהדות? זו היהדות מסיני, יהדות השולחן ערוך שדרכה קבועה סלולה מסוגרת במסגרות ההלכה, ופרטי פרטיה שאף מנהגיה מקודשים הם וקבועים. מה מקום לחידושים של החסידות?

כיסוד לתשובת שאלה זו תונח הנחה שתוסבר בהמשך הדברים והיא: יסוד התנועה הריפורמית ויסוד תנועת החסידות אחד הוא. שתי תנועות אלו, שקמו בערך באותה תקופה, שאלו את עצמן ואת היהדות את אותה השאלה. השוני היה בתשובות שהן השיבו. אותה שאלה שנתנה תנופה עצומה לעם — על ידי החסידות, אותה שאלה הביאה חורבן וריקבון פנימי ע"י הופעת התנועה הריפורמית במקום שזו הופיעה, וכפי שהרמב"ן⁴ התבטא פעם (לגבי דבר אחר) "הדבר הקשה — שהוא שורש המרי ושורש האמונה" וכן התבטא ר' יהודה הלוי⁵ "שרש האמונה הוא שרש

2 ראה למשל בספר אור החסידות להרב גליצנשטיין, בפרק "מה חידשה החסידות".
3 תהילים קמט.
4 בדרשתו לקהלת. ספר "כתבי רמב"ן ב

עמ' קצ"ג.
5 ספר הכוזרי מאמר א עז.
6 דברים יג.
7 ספר החנוך מצוה תסו (מהדורת רח"ד שעועל).

התורה נאמר¹² "כי לא דבר ריק הוא מכם" — ואמרו על כך חכמי הדרש: ... ואם הוא ריק, מכם (באשמתכם הוא). למה שאין אתם יגעים בו, כשמוצא אדם מה שלא מתאים לו, או לתקופתו — משמע שלא התיגע ולא התעמק דיו. ¹³ "דדיה ירווך בכל עת" — למה נמשלו דברי תורה כדרי, מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם".¹⁴ "הפוך בה והפוך בה — דכולה בה".

ושמא יאמר האומר: וכי חידוש הוא זה? והלא כשמתעמקים בדבר ומוצאים בו בתוכו את מלוא משמעותו הלא אין זה אלא דבר עתיק — המונח וגנוז בתוכם של הדברים. ולמה בשם חידוש יקרא?

המצוות. וכך הביע הרמב"ם⁸ את דעתו: "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת". ובצור רה חריפה ביותר סובר הרמב"ם⁹ שאפ"י לו יהיה נביא שיבוא לגרוע מצוה אחת ממצוות התורה — מצווים בני ישראל — לדונו למיתה.

החסידות הלכה בדרכה שלה, העמקה! אין לגרוע מן התורה, כל ניתוח הוא חיתוך אברים בגוף שלם וחי. כל קיצוץ הוא קיצוץ בנטיעות. אולם הדרך המור-תרת, וזו אינה רק דרך מותרת אלא מצוה יש בה, היא ללמוד תורה ולהעמיק בה. התורה ניתנה לאדם¹⁰ ועליו ללומדה ולהבינה. וכל דור ודור — מצווה להבינה. ולהבינה — לפי הבנתו שלו, לפי הבנת הדור.¹¹ "אשר אנכי מצוך היום" — בכל יום יהיו בעיניך כחדשים". על

ל בירור מושגי "חדש וישן" — ביהדות

ישראל. מופיע הדבר במאמר חז"ל בו נאמר¹⁵ אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לזדזש לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני. חידושו של התלמיד ידוע כבר למשה בסיני. החדש הוא ישן. כלומר החדש באמת חדש הוא אבל גנוז הוא בתורה מסיני.

ולכן כדאי להתבונן בחזיון מפליא ביהדות — זהו נושא "החדש — והישן". ליהדות יש יחס מיוחד לנושא זה. ישן וחדש משמשים בה בערבוביה. פירוש מיוחד יש לה — והוא מפלש הרבה שטחים של היהדות.

דוגמה לכך — בדרך הלימוד — בעם

¹³ משלי ה, ועירובין דף נד.
¹⁴ מסכת אבות פרק ה כב.
¹⁵ ירושלמי פאה ב; ולפי גירסת הבר"א, שהיא מוכרחת שם.
¹² דברים לב מז, וירושלמי פאה א.

⁸ היד החוקה יסודי התורה ט א.
⁹ שם, וכן בהקדמתו לפירושו על המשנה.
¹⁰ ראה באגדה על ויכוחו של משה והמלאכים, ונצחונו של משה, מובא במסכת שבת דף פט.
¹¹ דברים ה ו וספרי.

המחבר למצוא סימוכין לחידושו בדברי הראשונים: "זהו בעצם מה שכתוב — כך יוערכו דבריו ביותר. ושוב אותו הדבר חדש וישן — משמשים בערבוביה. זהו חידוש, חידוש-עצום. והוא הוא מה שבעצם כבר כתוב בכל ספרי הקדמונים. ביהדות חוזר הדבר גם בשטחים אחרים. הנה שפתנו — הריהי שפה שזה עתה קמה לתחיה. לא לפני שנים רבות קראו ל"תחית השפה העברית". וזו הלא — שפה עתיקת יומין היא ¹⁸ א "נברא העולם בלשון הקודש".

וכך העם בכלל, מהרבה בחינות, הננו עם חדיש בהסטוריה האנושית, מדינה צעירה, צבא חדש וכ"ו — והננו כידוע עם עתיק ביותר — עם עולם, מוקני העמים בתולדה האנושית.

כידוע, לרעיון זה של "החדש הוא הישן" — רומז שמה של העיר העברית הגדולה תל-אביב. גם תל-עתיק, וגם אביב — וצעירות, וזה כשם ספרו של גדול תנ"ך עתנו הלאומית — הרצל. חדש הנובע מן הישן.

זה היה חידושה הגדול של תנועת החסידות דרך חדשה — ועתיקה כאחד, וכבר נמסרה שיחה של הבעש"ט שאמר ¹⁹ "מי שקרא את דרכי דרך חדשה באמונה ובעבודה משתבש שיבוש גמור". ואמר אחד מצדיקי החסידות ²⁰ "מהבעש"ט התחילה בחינת ההתחדשות, כמו שנאמר תורה חדשה מאתי תצא. ובאמת חס

חוזר הדבר בצורה מעניינת ומפליאה ¹⁶ באגדה המספרת על תחילתו של התנא ר' אליעזר בן הורקנוס, אשר בצעירותו רצה ללמוד תורה ואביו עכב בעדו, לבר סוף כשגברה תשוקתו ברח וזנח את משקו של אביו — בו עבד — ועלה ירושלימה לשיבתו של רבן יוחנן בן זכאי ללמוד תורה. לימים נודמן הורקנוס לירושלים. בו בזמן ערך רבן יוחנן מסיב בה גדולה בה נכחו תלמידיו ואליעזר בתוכם, וגם הורקנוס (שלא הכיר את בנו שם) היה מוזמן למסיבה. כשהגיעה השעה להשמיע דברי חכמה מספרת האגדה ¹⁷ "נתן רבן יוחנן עיניו בר' אליעזר אמר לו אמור לנו דבר אחד מן התורה. אמר לו (ר' אליעזר)... איני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך". ¹⁸ "דחק עליו ודחקוהו התלמידים, עמו ודרש בדברים שלא שמעתן און מעולם".

והדברים מפליאים כי אם אינו יורע לומר אלא מה שקיבל — משמע שהדברים שאמר אלו הם אותם דברים שקיבל הוא וקיבלו חבריו אצל רבן יוחנן ומאיר דך היו דברים אלו מה שלא שמעתן און מעולם. הא כיצד? אכן הדברים הם חדשים ועתיקים כאחד. הם הם עומק עומקם של מה שלימד רבן יוחנן.

ודוגמה נוספת — מלימוד התורה ומחיי דושי התורה. ידוע כי חידוש טוב ואמיתי נבחן בכך — שמחברו יוכל לסמוך אותו לדברי קדמונים. ככל שירבה

¹⁸ א רש"י בראשית פב כג.

¹⁹ ספר "סדר הדורות החדש".

²⁰ ר' ישראל מוילדניק.

¹⁶ בראשית רבה פמ"ב, ועוד.

¹⁷ פרקי דר' אליעזר פרק א.

¹⁸ אבות דר' נתן פרק ו.

נהא מן המתמיהים באומרנו, כי עיקר חידושו של הבעש"ט, שלא חידש הרבה".

ושלום שתהיה תורה חדשה, רק הפירוש שלבושי התורה יתחדשו". ואחד מסופ"ריה של החסידות בדורנו אמר²¹ "לא

התורה כנתון עליון

עצמו — אין כל ערך לעבודתו. ועוד, אם פלוני מתקן בכוון מסוים ובפרט מסוים, למה לא יתקן אלמוני בכוון אחר ובפרטים אחרים, ואם יש מקום לתיקון בשעת הרווחה, בשעת מצור ומצוק על אחת כמה וכמה, ואם כך — הלא היתה היהדות, בת סבל שנות האלפיים, שוכחת בגלותה את עצמה ואלקיה. ולכן דרכה של התנועה הריפורמית לא יכולה כלל להיות תואמת את דרכה של יהדות אמת. גם כתות אחרות ביהדות שנקטו דרך זו של "קיצוץ" התורה, אבדו ואין להם זכר רציני.²² כמו האיסיים, הצדוקים, המתיוונים, הקראים ועוד. הרגשתה הב-ריאה של יהדות-חיה ידעה לדחות זאת.

טעות זו של תנועת הריפורמה, שלילת העקרון של "בל תגרע", ניתנת גם להב-נה. ערכה הגדול של הדת, יסודה של תורה היא בהיותה נתון עליון. ברגע שהאדם סבור שניתן בידו לשנות את צוי התורה, ולגרוע מהם — בו ברגע הוא נטל את היסוד האלקי של הדת, הוא שלל את היותה נתון עליון ומוחלט, ובוזה הוא הורס את כל כחה וערכה. כשהאדם רוצה ליצור "יהדות מתקדמת" שבה יש לו את האפשרות לקבוע אלו מצוות טובות ואלו מצוות אינן מתאימות — בונה הוא קוצץ את אותו ענף עליו הוא יושב. כשאין האדם עובד את אלקיו אלא את

עומקן של מצוות

מצוה פשוטה — לכאורה של קביעת פרשיות שמע — על דלת הבית — במוזות הפתח. כשמעמקים בה — מוצ-אים כי בה מקופלת כל המשמעות של מלכות ד', וביתר עומק ניתן לשמוע בה מיסודותיה של המשנה הסוציאליס-טית.

כאמור בחרה החסידות בדרך אחרת שאין בה כל קיצוץ אלא העמקה. התעמ-רות בתורה, ובמשמעותם של המצוות. כשממעמקים במשמעותה של מצוה מקב-לת היא פנים חדשות, ולעיתים זה ממש תואם לתפיסות עולם מודרניות. ניתן להדגים זאת, למשל, במצות מזוזה. אותה

הורודצקי, מאמרו על האיסיים. הצדוקים והקראים ראה הסברו של הרמב"ם בפ"י רישו למשנה במסכת אבות פרק א משנה ג.

²¹ אליעזר שטיינמן, באר החסידות ספר הבעש"ט עמוד 19.

²² האיסיים, עם ההמרתם בדיני טהרה, בט-לו מצות פריה ורביה וקרבתות. ראה למשל ס' יהדות השכל ויהדות הרגש —

שלה) — לפי ההשקפות החדשות — טמונות כאן. או למשל דוגמה אחרת, בקרבנות. ביום הכפור ישנה מצוה להביא כקרבן ²⁶ "פר ושעיר של יום הכפורים". מה משמעות טמונה כאן? ²⁷ פר — מסמל את הכח והעוז — בהמת בית העובדה — היסוד הבונה והמפרה ולעומתו השעיר ²⁸ מסמל את ההרס. אמנם ההרס כשלעצמו הוא שלילי, אבל כרקע לבנין חדש — טוב יותר, יכול ההרס להיות דבר חיובי. וכך גם הפר עם היותו יסוד חיובי פורה ובונה חסרונו הוא החד-גווניות, הוא בונה באותה צורה, איננו מחליף צורה איננו מחדש, ואיננו יוצר. בצירופם של שני הכוחות הללו נוצר עולם חדש, חידוש מתמיד. — זהו ערכו של יום הכפורים, ושל מצות התשובה שבו. לא בנין חד גווני, ולא הרס חסר תועלת, אלא בניה ועשייה, ולא חד גווני אלא מחדשים יותר וטובים יותר — יצירת אמת.

אלה הן שתי דוגמאות שכמותן אפשר להביא עוד רבות, ולא רק לגבי המצוות ומשמעותן, אלא אף רעיונות-יסוד, מוסד ריים והגיונים. יוזכר כאן רק ברמז פירושו של המלבי"ם לספר איוב ²⁹ שכור

בספרות התלמודית ²³ מובאת אגדה על אונקלוס בן קלונימוס שנתגייר וקיסר רומא שלח שליחים להחזירו ל"מוטב". וגם הם התגיירו בהשפעתו של אונקלוס. וכך היה גם בפעם שנייה, ובפעם השלישית הזהירים הקיסר לבל ידברו עמו אלא יקחוהו ויביאוהו. כשבאו ונטלוהו התעכב אונקלוס בפתח ונשק למזוזה. להתענינותם בדבר השיב במשפט קצר: ²⁵ "מנהגו של עולם מלך בשר ודם יושב מבפנים, ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמר, מבחוץ. שנאמר: "ד' ישמור צאתך ובוואן מעתה ועד עולם". — מסיימת האגדה כי גם הללו התגיירו. כשנססה להבין מה היה הגורם להתגירותם נבאר כך: ²⁴ אלו עבדיו של מלך הם ויודעים מהי מלכות, עד כמה משועבד העם למלכו כולם עבדיו של מלך, גם כשהלה עריץ, גם כשירצה לשרוף את רומא כולה, מי יאמר לו מה תעשה. לעומת זאת, זו מלכות של חסד, מלכות של השגחה. סמי מכאן כל עריצות, כל השתעבדות חמרית ועבדותית. זהו מושג המלכות בישראל ²⁶ "לבלתי רום לבבו מאחיו" נאמר על מלך ישראל כל הפילוסופיות על תפקידה ומהותה של המדינה (והממ-

²³ "שיטתו של הרב קוק" — (הוצאת המחלקה לתרבות תורנית — במשרד החינוך) עמ' נג.

²⁸ ראה למשל ויקרא פרק יז — "לשעיר רים" — ופרשנים שם.

²⁹ ראה כבר בהקדמתו לאיוב, ובפרט בפירושו לפרקים יא ויב ועוד.

²³ מסכת עבודה-זרה דף יא.

²⁴ כל זה עפ"י ספר "מצוה ולב" להרב ברישאו זצ"ל עמ' 16.

²⁵ דברים פ"ז כ, בפרשת המלך.

²⁶ פרק "איזהו מקומן". זבחים פ"ה.

²⁷ עפ"י הסברו של הרב קוק, סידור "עולת ריאה" א עמוד קסו. וראה בהוברת

לו מקביל לפילוסופיה המודרנית של קנט, ואת יסודיה מגלה המלבי"ם בפירו-
ר שנים לפניו.

התורה בעמקותה לדורנו

יות התורה ורזיה) לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירורן של הדיעות... תשועת האומה, ותשועת העו-
לם... ע"י הגיונותינו הענקיים, על ידי הבעותינו הברורות שהיו ראויות להיות יסודות לחיי עמים רבים, להוציאם ממחשכים לאור, והרשעה והסכלות... היו הולכים ומתבערים, והינו מתחילים במלאכת שמים הגדולה של ביעור רוח הטומאה מן הארץ, ושל התחלת הופעת תיקון עולם במלכות ד'.

החסידות עצמה מספרת על כך מעשיה מעניינית: ⁸⁰ פעם אחת נזדמן ר' פנחס מקאריץ לבית חבירו, יורשו של הבע"ש"ט, ר' בער המגיד ממזריטש. בחצר מצא ר' פנחס דפים אחדים של דברי תורה וקבלה מתגוללים בארץ. בא והת-
לונן: דברי קודש כאלו יתגוללו בחוץ? קפץ ר' שניאור ז. מלאדי — שהיה בין תלמידי המגיד, ואמר לו: אספר לך סיפור. מעשה בבן מלך שחלה, ונלאו הרופאים מלרפאותו. עד שמצאו סגולה לרפואתו ע"י שחיקת אבן-טובה מסוימת והכנת סממני רפואה — לשתייה לבן המלך. חפשו את האבן היקרה ולא נמצאו בכל המדינה. כעבור זמן הורע מצבו של החולה, והתאמצו מאוד עד שמצאו

שבעים פנים לפירוש התורה, והראשיות שבהן הן הפרד"ס: פשט, רמז, דרש, סוד. העמוקה שבכולן היא הסוד, ומשום כך נמסרה היא בקבלה מפה לאוזן — ובמשך דורות רבים נשמרה בסוד. אולם בין חכמי ישראל נמסרת מסורת כי בתקופת "עקבתא דמשיחא" (וזה תקופה הנמשכת מזה זמן רב) יש צורך וחובה לגלות את הנסתר. ⁸¹ "הגאולה הזאת לא תהיה רק (=אלא) ע"י לימוד התורה, ועיקר הגאולה תליא בלימוד הקבלה". ולמה? כי הפתרון לבעיות התקופה, ליה"דות בדורות אחרונים נעוץ ומצוי בתור, באשר היא תורה נצחית, אבל דוקא בעמקותה של התורה, בפרשנות התורה בדרך העמוקה ביותר.

לכן פנתה החסידות לקבלה. היא רצתה "להחיות" את העם, וזה דוקא ע"י העמ"קה בתורה, והדרך היא ע"י תורת הסוד, ה"למודים הרוחניים". הרב קוק זצ"ל בהתלוננו על מיעוט הלימוד בזה כותב: ⁸² "כל מי שיש לו אומץ בלבבו, כח בעטו, ורוח ד' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה ולצעוק הבו אור. מחזה אחר, היינו רואים בדורנו, אלמלי נתנדב בו חלק רשום מבעלי הכשרון... לעבוד את כרם ד' בתוכו פנימה (כלומר בפנימי

⁸⁰ הרמב"ם פירושו לאיוב פרק יא פסוק ו.

⁸¹ ספר אבן-שלמה פרק יא ג, ועוד.

⁸² אגרות הראיה, כרך ב עמוד קכד.

⁸³ מובאת בספורת החבד"ת, ראה "התמים" עמוד עב.

סיים רש"י מלאדי ואמר לר' פנחס: מוטב שנפיץ את תורת הקבלה והבעש"ט. תתגלגל זו בראש חוצות — על אף היר"תה עמוקה ויקרה — אולי יטעמו ממנה בני המלך — המוני ישראל ושבו ורפאו להם. כלומר רק עמקותה של תורה יש בכוחה — לתת חיים — לעצמותו של העם ולתורתו.

אכן זו — במרכזו כתר של המלך. שאלו את המלך אם לשבור כתר לרפואת בנו והשיב להם "ודאי וודאי". אבל הרופאים אמרו למלך דע כי מצבו של בן המלך הורע וספק רב אם יוכל בכלל לשתות את משקה הרפואה שיכינו עבורו. אמר המלך: שברו את הכתר, הכינו הרפואה, שפכו אותה לתוך פיו, שמא ואולי תכנס טיפה אחת לפיו וניצל והי.

השלמה והאחדות בתלמוד הרוחני

יים לטובה הללו גם כן מבוכה וערבוך ביה, אשר תשוב לטובה ביחד עם התגב"רות ההכרה אחרי שיתפשט התלמוד הרוחני", או⁸⁶ "להקל מעל בנינו איך למצוא בגלוי את האידיאלים הרמים בכל מהלך החיים, של קיום התורה ומצווותיה... זאת היא העבודה היותר קדושה של עבודת התורה בדורותינו אלה... בפרט אותם שמוצאים בנפשם כשרון ונטיה פנימית ללמודים... מעתה, אין כל מקום לטענה על עתיקותה של תורה. טענה כזו לא תהיה שונה מטענתו של אותו עגלון⁸⁷ שסירב לשלם דמי חבית שנשברה בחורף בטענה שה"תורה ניתנה בקיץ. ומי שאינו מוצא בה את עומק משמעותה בו תלוי הדבר. אם יתעמק, אם יפנה לאותו הלך מחשבה הלומד תורה ומביט ומעיין בה — בעמ"קוּתה — ימצא בה טעם.

למוד ועיון בתורה, לאור הסבריה והלך מחשבתה של תורת הרז בישראל נעשה בדורות אחרונים לנחלתם של רוב הוגי הדיעות, ולאחד מאבני הפינה של בנין מחשבת היהדות בדורנו. בכוחו לקרב את היהדות אל ההוגה בה, ולתת ליהדות ולמשנתה משמעות של עמקות, ואלה קרובים הם לבן דורנו. הרב קוק זצ"ל חזר והדגיש דבר זה:⁸⁴ "תורת ההתפתחות, ההולכת וכובשת את העולם כעת, היא מתאמת לרזי עולם של הקבלה, יותר מכל התורות הפילוסופיות האחרות", או⁸⁵ "השנויים התדירים, שחכמת הסוד אומרת על דבר התסיסה התדירה... הם הם המבארים לנו את התנועה הבלתי פוסקת, רבה העלילה, שבעולם החומרי". או:⁸⁴ "שלושה השנויים העיקריים שבאו במהלך הציור האנושי בזמן החדש (הש"ג) נוי במהלך המחשבה החברתית, הקוסמולוגית וההתפתחותית)... גרמו השנוי

קיים" — בסופו.

⁸⁷ שמשון מלצר "מעשה הרב ובעל העגלה". ספר שירות ובלדות עמוד 196.

⁸⁴ אורות הקודש (כרך ב) מאמר התעלות

פרקים יט-כ.

⁸⁵ שם פרק ג.

⁸⁶ ספר "עקבי הצאן" — מאמר "דעת אל"

אין כל ישן — מעל השמש

בתורתם של חכמי ישראל לפני מאה שנים ויותר "כל שעה ושעה היא המשכה אחרת (כלומר חדשה) מעולמות עליו־גים".⁴⁰ וכך לגבי התפילה, זו שנתקנה לפני אלפי שנה בימי אנשי כנסת הגדול־לה. זו התפילה העתיקה הישנה נושנה — חדשה היא — בכל פעם. כי "בכל פעם שמתפללים יוגרם תיקונים חד־שים... והמשכת מוחין חדשים אחרים. שמעת שתקנוה (את התפילה)... לא היה ולא יהיה שום תפילה בפרטות דור־מה לחבירתה שקודם לה ואחריה כלל".⁴¹ גדולי הרוח — יודעים לחוש זאת.

החידוש המתמיד שבחיים ובמחשבה, חיים שאין בהם כל ישן — מתוך עומקה של תורה הם נובעים, מתוך מעמקי היהדות ישאבו מים חדשים.⁴² רק רו־יהצומק, הם היוצרים — הם המחדשים את הע־תיק. וכך מצוי בכתבי הרב קוק:⁴³ "אין לעצור את הציור המסתורי, זהו רו־היצירה. ההגיון הסודי הוא מצמיח נש־מות חדשות, נשמות נגאלות, נשמות משיחיות, ורו־הרזים — הסתום והגלוי בו מתאחדים, וממקור הכמוס — הגלוי והחשוף מתברך. והעולם החברותי וכל תרבויותיו, מתברכים ממקור היושר, הנב־מס במעמקי הרזים".

אכן אמונתנו היא עתיקה וחדשה, אמונה שאינה שוללת מחשבה אלא מחייבת ואף דורשת אותה. ביהדות ישן וחדש משמ־שים בערבוביה. אותם גוילים עתיקים צופנים בחובן ובעמקן לשד חיים בלתי נדלה. זהו ההבדל בין יהדות לגויות, בין אמונה בתורה מן השמים, לברית־חדשה מן האדם הארץ. בין "למעלה מן השמש" ל"למטה מן השמש".

אמנם היהדות היא שלימדה את העולם את הכלל האמיתי של³⁸ "אין כל חדש תחת השמש". אבל דייק קהלת בדבריו "תחת השמש" — אין כל חדש — במעשי האדם מה שישן ועתיק — לא יצלח לבנין. עולם חדש. אולם למעלה מן הש־מש — היינו במעשי ד' — באמונתו ובתורה ההיפך הוא האמת. "היא שמעלה אותו (את האדם) מתחת השמש ללמעלה מן השמש, ממקום שאין כל חדש, למקום שאין כל ישן שהכל מתחדש".³⁹

שמענו לאחרונה — מעל גלי האתר — מסה שנשא פרופסור נכבד, שם שמענו על אנשי המדע שהשכילו לדעת כי "הזמן יש לו צבע" — אין רגע דומה לחבירו גוון מיוחד, אופי מיוחד, משמ־עות מיוחדת יש לכל רגע ורגע — הכל מתחדש בכל רגע ממש. וכך גם למדנו

³⁸ קהלת א ט.

³⁹ הרב קוק — אורות הקודש (כרך ב) מאמר התעלות העולם פרק ב.

⁴⁰ ספר התניא חלק א פרק מא.

⁴¹ ספר נפש החיים — של ר' חיים מוולוז'ין שער ב פרק יג.

⁴² ראה דברי הרב דוד כהן שליט"א בהקדמ־תו לאורות הקודש (מהדורת מוסד הרב קוק), מאמר "תורת ההתפתחות בחכמת הקודש" — סעיף א.

⁴³ כת"י — קובץ ה עמוד 17.

ירושלים העתיקה — חדשה

דוּת שבערבות רוסיה כותשה עד דוק, כמה מוסיף לה המשפט הפשוט של "קול ישראל מירושלים" או "קול-ציון". לו היה קם ישעיהו ורואה איך ירושלים מעניקה התרוממות רוח אין סופית לעם איך לא פוסקת נהירת המונים לירושלים ולכותל המערבי. איך משאבי הרוח שטמונים בירושלים זו שלמטה וזו של מעלה, נובעים ומפכים בלי הרף, בלא הפסק.

וממשיך הנביא ואומר כי כשהעם מתחדש, הרי כל היקום — מתחדש עמו, השמים והארץ — שהם העתיקים ביותר בעולם — אף הם "שמים חדשים וארץ חדשה". ובהמשך "כן יעמוד זרעכם ושמכם".

וכמה מפליא ומרומם — הדבר שפסוקים אלו נגלו בארץ פלא, כידוע, כשהם כתובים על הכותל המערבי, על ידי יד אלמונית — בתקופה קודמת. כמין מברק מהיהדות העתיקה — ליהדות המתחדשת, "וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה".

— — — בסופה של נבואה ישעיהו קורא אים אנו⁴⁴ "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה... כאיש אשר אמו תנחמנו, כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו. וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה... כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני, נאום ד', בן יעמ וד זרעכם ושמכם". נדמה שהדברים דלעיל תואמים נבואתו זו של ישעיהו. זו ירושלים שהיא כה עתיקה, מן הערים העתיקות ביותר בעולם, ודוקא עליה מנבא ישעיהו, כי היא תהיה למקור נחמה לעם, זו ירושלים שהיא כה ישנה — ועתיקה תנסוך רוח התחדשות בעם, ומכוחה אותן עצמות כדשא תפרחנה, פריחה רעננה וחדשה.

מי יגל עפר מעיני הנביא והיה רואה התגשמות נבואתו זו, כמה חיים חדשים מעניקה כיום ירושלים לעמנו. איך שמה של ירושלים מחיה ממש עצמות יבשות, למשל אותה יהדות-דוממת, חלקים בעם שכמעט ונותקו, ודולדלו וכל לשד של יהדות — נמחה מהם, כמעט, אותה יה-